

BELLOSICS BÁLINT LEVELEI HERRMANN ANTALHOZ

KULCSÁR PÉTERNÉ

(Szeged, JATE Központi Könyvtára)

Bellosics Bálint (1867—1916) október 10-én született a Zala megyei Rédecisen. Édesapja jómódú kisbirtokos volt és 700 hold bérlője az alsólendvai Eszterházy-birtokon. Anyai nagyapja — mint maga írja — „közönséges polánci vend szülők gyermeke volt, ki esze és tanultsága által a Szapáryak jószágigazgatójává lett, s egész életén át vend vidéken, Tissinán (Csendlakon, Vasban) élt ... bátyja közönséges bundás vend ember. Nekem első dalom anyám vend dala volt”.

Rokonsága falusi értelmiség, tisztviselő, ispán, főerdész, luteránus pap. Három testvére közül kettő katona, egy gazdasági akadémiát végzett. Ő maga középiskolai tanulmányai után 16 éves korában Budára került az I. kerületi állami tanítóképző intézetbe. Épp ez időben (1883) helyezték oda a német nyelv és irodalom tanáraként Herrmann Antalt, a kibontakozóban levő hazai néprajztudomány legagilisabb élharcosát, ki csodálatra méltó szervező képességével szinte az egész korabeli magyar intelligenciát hatósugarába vonva irányította, patronálta, mozgatta a cél érdekében; magyar és külföldi tudósok, politikusok, művészek, mecénások százaival tartott élénk kapcsolatot, társaságokat keltett életre, múzeumokat szervezett, folyóiratokat alapított. Mi sem természetesebb, mint hogy diákjait is csatasorba állította, buzdította, dolgoztatta, nevelte, a tudományos és mindennapi élet gondjai közepette óriási ismeretségi köre segítségével támogatta őket. Legtöbbjükkel élete végéig levelezésben maradt. Hatása alól Bellosics sem vonhatta ki magát, s tanárának tett diákkori ígérete élete programjává lett. Tanulmányait a negyedik év közepén betegsége miatt meg kellett szakítania, s csak 1887-ben tehette le a tanítóképesítő vizsgát Csáktornyan. Ezután 1890-ig a budapesti állami polgári iskolai tanítóképző nyelv- és történettudományi szakcsoportjának hallgatója, mi után 1890/1891-ben a tanítóképző intézeti tanári tanfolyamot is elvégzi. 1892 őszén a bajai állami tanítóképző intézetbe kerül segédtanárnak, s itt működik élete végéig, 1897 őszétől mint rendes tanár, 1913 nyarától pedig igazgatóként. 1893-ban feleségül veszi igazgatójának, Bartsch Samunak leányát, Flórát, kitől öt fia született. Közülük Báldy (Bellosics) Bálint neves mezőgazdasági szakíró lett, a gödöllői Kisállattenyésztő Kutatóintézet baromfi-tenyésztési osztályának vezetője, Kossuth-díjas professzor. Leánya, Báldy Flóra pedagógusként dolgozott, örökölte édesapja érdeklődését, a Baja-vidéki néprajzi és honismereti kutatást, múzeumi gyűjtést szép eredményekkel gazdagította.

Élete folyását két szenvedélye — a tanítás meg a néprajztudomány — s gyógyíthatatlan betegsége irányítja. Csak az előbbiek teszik képessé arra, hogy úrrá legyen a szenvedésen, s csak ez kényszerítheti időnként mégis pihenésre. Egyre gyakrabban kell gyógyulást keresve megszakítani tanulmányait, munkáját, míg végül 1915 októberében megkezdett betegsátságából már nem tér vissza az iskolába. Leánya így emlékezik meg erről: „Édesapám halálának okáról annyit tudok, hogy egy népművelő vidéki úttjáról meghűlve érkezett haza. Betegségét nem kúráltatta, in-

Bellosics Bálint

kább még hadbavonult tanártársait is helyettesítette." A Tátrából „már félig holtan érkezett haza”, a következő esztendőben, január 15-én tüdővészben meghalt.

Öt évtizedet sem ért meg, s ebből hármat hihetetlenül szorgalmas, szenvedélyes munkában töltött. Tanulmányai befejeztével egy évig állás nélkül marad, a kellemetlen időszakot azonban néprajzi anyaggyűjtésre használja fel, kirándulásai során a falusi tanítókat, papokat igyekszik megnyerni az ügy számára. Amikor végre megkapja bajai kinevezését, nemcsak a biztos jövedelemnek örül, hanem annak is, hogy a városban és környékén kitűnő vadászterületet talál szenvedélye számára, az egymás mellett élő nemzetiségek (magyar, sváb, bunyevác, sokác) valósággal öntik a néprajzi témákat, nyomban megragadja fényképezőgépét, s megy a bajai, kunbajai vásárba, búcsúba „zsákmányt ejteni”. Szimpatikus egyéniségével könnyen beleilleszkedik új környezetébe, kollégái, diákjai szeretik, ő pedig beleveti magát az iskola mun-

kájába. Tanít földrajzot, lélektant, természetrajzot, magyar és német nyelvet, rajzot, szépírást, vezeti a tanítási gyakorlatokat, az önképzőkört, könyvtáros, ellátja az internátusi felügyeletet, az iskolai adminisztrációt.

Hajnaltól éjszakáig köti az iskola, s ha akad egy szabad perce, napja, azt az etnográfának szenteli. Ezért alkotott maradandót mint pedagógus és mint tudós egyaránt.

Pedagógiai munkásságának legfőbb céljaként a magyar tanítóképzés modern alapokra fektetését vallotta, mert úgy vélte, hogy a tanítónak rendkívül nagy szerepe van a falu életének alakításában, a falusi társadalom problémáinak megoldásában. Tanítványaiiban elsősorban a hivatásérzetet szerette volna felkelteni, hogy a néppel együtt tudjanak élni, dolgozni. Legyen a tanítóképző „igazán gyakorlati szakiskola”, mert „növéndékeink neveléséből, kiképzéséből hiányzik a falusi társadalmi életre való előkészítés. Tanyavilágunk, falvaink, speciálisan magyar parasztvárosaink társadalmi, gazdasági, általában népi életének ismerete nélkül nem lehet kellőképpen betölteni a tanítói hivatást” — írja egyik tanulmányában. Erre buzdítja növendékeit, ezért vállal maga is jelentékeny szerepet a falusi népművelésben, a haladó értelmiség által ekkortájtban kezdeményezett „szabadliceális” mozgalom előadássorozatain. Nevéhez fűződik például az 1904-es sükösdői és a bajaszentistváni „falugimnázium” megszervezése, mely a legelső ilyen jellegű hazai kísérletek közé tartozik.

Felolvasásokat tart, üléseket szervez, előadókat szerez, s élénk részt vállal Baja és környéke társadalmi megmozdulásaiban. Ezért hajlandó arra, hogy rengeteg munkája mellett pedagógiai, szociológiai tanfolyamokon gyarapítsa ismereteit, 1908-ban Jénába is elmegy egy szociológiai kurzusra.

Ez a törekvés vezeti az akkor bontakozó hazai néprajztudomány úttörőinek sorába. Fájdalommal tapasztalja, hogy a falusi pedagógusok nem látják a néprajzi gyűjtés szépségét és jelentőségét.

A népköltészeti alkotásokat „badarság”-nak tartják, már az is eredménynek

könnyelhető el, ha nem akadályozzák a gyűjtőmunkát. Ő maga akkor is gyűjt, ha még arra sincs ideje, hogy az adatokat tanulmányra dolgozza fel. Ha nem tud vidékre menni, diákjait faggatja, ha erre sincs ideje, rajztehetségét használja fel arra, hogy tárgyakat rajzoljon maga és mások számára, mert erre kevesebb idő kell, de ez is lendíti a néprajzi kutatásokat. Diákjait kirándulásokra viszi, gyűjtő utakra küldi, instrukciókkal látja el, hogy ifjúságuktól fogva tudatosan érezzék a közeget, melyben majd dolgozniuk kell, hogy fogékonyra tegye őket a paraszttársadalom szociális problémái iránt. Felpanaszolja egyik levelében, hogy a falusi pedagógusok közömbösek az efféle kérdésekkel szemben. „Ez jó ösztönzés nekem” — írja —, „az én diákjaimnak tanító korukban lesz hozzá érzékük, azért jót állok”.

Irodalmi működésének jelentős részét is az agitációs munka tölti ki. Mint pedagógiai szakíró a tanítóképzés modernizálásának, az élethez való közelítésének érdekében száll sikra, mint néprajzi író elsősorban a falusi értelmiség felelősségtudatának felébresztésére törekszik, hogy a falu intelligensebb emberei nagyobb érdeklődéssel forduljanak a népelet egyes kérdései s ezen keresztül az agrártársadalom szociális problémái felé. A magyar vidék kulturális elmaradottságát könnyű volt észrevenni, tudományos munkája során nem egyszer tapasztalhatta ennek bénító hatását. Ezért szeretné, hogy a főváros kulturális életének legalább rezgései jussanak el a vidékre, s azon fáradozik, hogy a Néprajzi Társaság egy-egy ülését vidéken tartsa. Tanító és kutató munkáját sohasem választhatta el egymástól, mint tudós elsősorban tanítani akart, s mint pedagógus növendékeit a tudomány felé terelte. Etnográfiai működésének egyik legértékesebb darabja a magyar néprajzi irodalom alapvetése (A gyermek a magyar néphagyományban. Igazság, 1909. Bajai m. kir. áll. elemi népisk. tanítóképző intézet Értesítője. 1902—03.), pedagógiai irodalmunkban pedig páratlanul áll a — sajnos, kiadatlanul maradt — néprajzi olvasókönyv, melynek címe: Kis ethnographia, s kéziratát a Néprajzi Múzeum őrzi. 1905-ben Bellosics a magyar néprajzról tart előadást, s tematikájában egy ilyen tétel szerepel: „A magyar népköltészet pedagógiai szempontból, különös tekintettel az új népiskolai tantervre” (A bajai magyar kir. áll. tanítóképző-intézet Értesítője. 1905—1906. 68—69. p.). Értékes alkotásokkal gyarapította a szorosan vett néprajztudományt is, mégpedig mind elméleti, mind gyakorlati téren. Máig forrásértékű tanulmányaiban alapvető munkát végzett a dél-magyarországi szláv nemzetiségek (vend, bunyevác) történetének, etnográfiájának feltérképezésében, a gyakorlatban pedig akkor még egészen újszerű eljárásokat alkalmazott, próbált ki, a népdalok kottázását, a fényképezést. Kézügyességét felhasználva a népviseletek színeit is igyekszik visszaadni, megkísérli a festett fényképek készítését is.

Vázlatos életrajzát megírta Barcsai József a bajai tanítóképző 1915/1916. évi értesítőjében, mit részben az Ethnographia 1916. évi kötete is közölt, s ugyanott találjuk műveinek ön maga által összeállított, korántsem teljes jegyzékét. Herrmann Antalhoz intézett levelei — melyek a szegedi Egyetemi Könyvtár kéziratárában található — részben ezeket az életrajzi adatokat egészítik ki, részben emberi portréjának teljesebbé tételéhez járulnak hozzá, részben azonban — s talán ez a legfontosabb — munkájáról számolnak be, s ezért igen sok olyan értékes apróságot tartalmaznak, melyeket ő maga nem dolgozott fel irodalmi munkásságában, s melyek ilyenformán a magyar néprajztudomány adattárát gazdagítják. Az alábbiakban ezekből mutatunk be néhányat.

Szeretett tanár úr!

Csáktornya 1887. ápril 20-án.

Mikor még szerencsés valék szeretett tanár úr tanítványának lenni, tanár úrnak azt az ígéretet tettem, hogy amire megkért — a vend népdalok érdekében — minden lehető meg fogok tenni. — Ez ígéretemet teljesíteni eddig nem volt módomban, habár minden tölem kitelhető meg tettem, hogy a tanár úr iránt érzett hálám fejében legalább valami csekélyet tegyek is. — Az idevaló tanítótól — habár igen jó viszonyban vagyok is velük — a legszorgosabb utánjárással sem kaphattam semmit. Sok nélküli is a kellő műveltséget, hogy ezen népdalok gyűjtésének fontosságát beismerje, és a nép eme kincseiben lenézni való badar ostobaságokat lát, melyek meghallgattatásukat sem érdemlik, nem hogy gyűjtésbe veendőek lehetnének. — Ezen az úton tehát semmi eredményt sem remélheték és új módot kelle keresnem, hogy legalább néhánynak birtokába juthassak. — Betegségem alatt — mely miatt a budai Pädagógiumtól is válnom kellett —, különösen amikor már annyira javult, hogy miatta apróbb kirándulások [!] is tehettem, meglátogattam egy-két józanabbul gondolkozó tanítót és jegyzőt; és most már ígéretüket bírom, hogy a gyűjtésben segíteni fognak; és így abban a szerencsés helyzetben leszek, hogy tanár úrnak időnként egy-egy vend népdalt küldhetek. — Jelenleg küldött kettő közül egyik ballada forma és megtörtént eseményről szól; egy Magdics Mátyás nevű földművelőtől hallottam.

A „Peszem od 3 (tri) zsenzsk’”, három asszonyról szóló történetnek születésére egy, ezelőtt négy vagy öt évvel történt eset szolgáltatott alkalmat, midőn Rác-Kanizsánál 5—6 vend nő a Murába fult. Ilyen megtörtént esetekről több enékük szól és úgy látszik kedvenc tárgyuk. Önálló lyrai darabjaik (dalaik) ritkábbak, és ha vannak is, többnyire vallásosak, mi a vend nép rendkívüli valóságából magyarázható ki.

Fogadja tanár úr e néhány népéneket abbeli törekvésem jeléül, hogy kérését tölem kitelhetőleg [!] teljesíteni igyekeztem. Legyen szíves tehát néhány sort írni, valjon megfelelnek-e várákozásának. Ha igen, kész örömmel látok hozzá, hogy többre is szert tegyek. — Különben a vend népnek úgy szokásairól, mint életéről, viseletéről, erkölcsi életéről a legkisebb részletekig kiterjedő adatokkal szolgálhatok.

Kérem továbbá szeretett tanár urat, hogy legyen szíves jóakarattal ezután is irányomban, s ha mint polgári képesdzés talán még tanítványa lehetnék, ne vonja meg tőlem segítségét.

Ezek után becses levelét várva, mely tiszteletem kifejezésével maradtam szerető volt tanítványa, Be.Łosics Bálint IV-ed vés[!] tanítójelölt.

Czím: B. B. tanítójelölt Csáktornya (Zala megye).

Igen tisztelt tanár úr!

Nyakasházi pusztá. Alsó-Lendva,
1891. szept. 18.

Tudom, hogy már Budán tanít tanár úr, oda címzem tehát leveletem, s kérem, legyen szíves, szenteljen néhány másodpercet az itt következőknek.

Az idén bőséges időm jutott s jut talán ezután is, — gyűjtöttem egyetmást. Több új vend dal birtokába jutottam. Nem Bellatincz¹ vidékéről valók, hanem Bagonya és Puczincz² (magyarosítva: Battyánd. Vasm. Lutheranus vend.) környékiek. Érdekesek azért is, mert a bellatinczitől — eddig onnan valókat közölt tanár úr tőlem — eltérő tájszólásúak. A bellatincziak nyelve, közel lévén a Stajer határhoz, folyékonyabb, míg amazokén a magyar szomszédtság erősen megérzik. Bellatincz vidéki leányoktól több dalt le is kótáztam kísérletképen, egyet közülük felküldve Sztankó³ úrnak bírálás végett. A bagonyai énekek között van egy érdekes. Miután még nem rendeztem jegyzeteimet, csak egy részét közlöm szó szerinti fordítással.

Ti horvat. —
Kaj bi rad.
Kaj bi rad vu magyarskoj zemli?
Ias bi rad.
Iasz bi rad
Magyarsko korouno.
Neboš je

Te horvát.
Mit akarsz.
Mit akarsz a magyarok földjén?
Szeretném
Szeretném
A magyar koronát.
Nem fogod

¹ Belatinc, Bellatinc, kisközség Zala vármegye, ma Jugoszláviához tartozó alsólendvai járásában vend és magyar lakossággal.

² Bagonya (Bgojina) vend és magyar lakosú község Zala megyében, az alsólendvai járásban. — Puczincz (Battyánd) község Vas megye — ma ugyancsak Jugoszláviában fekvő — muraszombati járásában vend és magyar lakossággal.

³ Sztankó Béla (1866—1939) polgári tanítóképző-intézeti tanár, zenepedagógus és zenetörténész. Tankönyveiben fontos szerepet kapnak a népdalok.

Neboš je
Ne bodeš je ti meo.
Zakaj si
Zakaj si
Magyari sable ostrec deržao stb.

Nem fogod
Nem fogod azt bírni,
Miért tartottad a
magyarok ellen
kardod élet...

Különösen a Pucincz-vidéki énekek közt nagyon sok van olyan, melyeknek dallama magyar népdaloké s viszont olyan, melyeknek a szövege magyar népdal fordítása. A „Pesten jártam iskolába”... dallamára éneklék pl. a következő több versszakos éneket: „Zbogom stani Zagrab varoš, kuk, Zbogom stani Z. varoš, ki mladence v' žalost pravlaš, kukkuruža kuk!” — (Isten veled Z. város, kuk, Isten veled Z. város, ki szomorúvá teszed fiataljainkat, kukkuruzsa kuk. — Előbb a zágrábi garnizonba vitték a vend legényt, most Kanizsára.) — „Azt izente a rózsám”... = Luba mi je pravila stb. — szöveg és dallam az. — „Káka tövén költ a rucza.” = „Notri pod gram se spravle ftičica,

Vo dobroj zemlej rasté pšenica,

Ali gde ta vórna žena rasté:

Ono zemlo jas nepoznam nindri”. stb. Egészen, szó szerint az.

Sok rajz, egy sereg babona, lakodalmi szokás leírása, néhány apró czikkecske van kezeimben. Ez utóbbiakban a vend élet egy-egy jellemzőbb képét kísérlettem meg az „Alsó-lendvai vásár” módján⁴ rajzolni, pl. a Somogyba és Szlavóniába aratásba menőket. — Miután a vendekkel kezdtem, itt jegyzem meg, hogy az Ethnographia VI. füzetében közölt dalok⁵ vend szövegébe néhány sajtóhiba csúszott, mellékelem a hibákat s javításukat. Nem jelentékenyek, úgy hogy szlávul értők nem zavarodnak meg rajtuk. Ha tanár úr gondolja, közölje a javítást.

Ethno-geographiai adatok özönével vannak meg jegyzeteim között, Pesty Frigyes⁶ akárhány-nyal ki lehet korrigálni. Ha rendeztem őket, belőlük is küldök.

Stajerban jártamban Radein fürdőből felrándultam a Kapellenbergre — Attila sírjához⁷. A I. jelzett lapon írtam össze reá vonatkozó adataimat. II. jelzett talán szintén ér valamit. A Markapról és az Ördögről szóló mese-darabot (III.) minden áron meghallgatom egészen, csak tudjam meg, hogy ki tudja.⁸ Katona úrnak az Ethn. II. (1891), közölt cikkéhez nekem is van adatom (a II. Párhuzamok 3.)⁹, mit legközelebb szintén megküldök.

[Újságkivágás]:

— (Gyermek, mint málna.) *Brisztolban történt a napokban, hogy a londoni gyorsvonat elindulása előtt néhány perccel egy fiatal asszony lepeesételt kosarat adott fel, melyért 1 shilling és 2 pence viteldíjat fizetett. A málnahordó a teherkocsishoz vitte a kosarat, s nagy meglepetésére hangokat hallott belőle. Felnyitották a kosarat, és egy jól táplált rózsás arcú csecsemőt pillantottak meg, ki mellett „cucli” hevert és aki tiszta fehérműbe volt pólyázva. Mellén papír volt megerősítve e felirattal: „A kedves kis Blanche Éva mint Valentinia érkezék atyjához, született 1891. jan. 11-én. Nem tudom eltartani, s ezért hozzád küldöm.” Angolországban, Bálint napján, febr. 14-én szerelmes leveleket, tréfás ajándékokat szoktak küldözgetni az ismerősöknek.¹⁰ A gyermeket a brisztoli kórházban helyezték el, s most keresik szüleit.*

Az ide ragasztott rövid hír a Pesti Hírlap idei márcziusi számai egyikéből való. Azért jegyzem ide, mert az idén (betegeskedésem alatt) otthon lévén épen akkor, tréfás czélzásokat nekem is kellett hallgatnom a hetési magyar parasztok közt. Ők azt tartják különben, hogy Bálint nap körül pároznak a madarak.

⁴ Vasárnapi Újság. 38 (1891):28. sz. 457—459. p. Az alsó-lendvai vásár. (A szerző rajzaival).

⁵ Ethnographia 2(1891):6. sz. 257—258. p. Vend népdalok. Közli Bellosics Bálint.

⁶ *Pesty Frigyes*, Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben. I. köt. Pest, 1838.

⁷ Radein (Radenci) fürdőhely a Mura mellett. Stajerországban Pettau (Ptuj) környékén a Dráva mellett keresték Attila sírját. Ld. Ethnographia 2(1891):7—8. sz. Hol van Attila sírja?

⁸ A mesét publikálta is: Markap meg az ördög. Hetési népmese. Ethnographia 2(1891):7—8. sz. 321. p. — Markop és az Ördög. Hetési népmese. A Magyar Hírlap gyermeklapjának, a Kis Világnak 1895. évi 43. számában.

⁹ *Katona Lajos* [(1862—1910) filológus és folklorista.], Párhuzamok magyar meséink- és egyéb fajta népies elbeszéléseinkhez. 1. rész. Ethnographia 2(1891):1. sz. 12—16. p. — 2. rész. Uo. 2(1891):2. sz. 58—62. p.

¹⁰ Bálint napja (febr. 14.) Európa-szerte, különösen Angliában a jeles napok közé tartozik, melyen a különnemű ifjúság — egyesek szerint a madarak e tájban történő párválasztásának példájára — tréfás ajándékokkal köszönti egymást, s az e napon történő első találkozásoknak különös jelentőséget tulajdonít.

Pusztán lakunk most szülőimmal, s a közel erdőben nagyon gyakori vendégeink a cigányok. Gyakrabban ellátogattam hozzájuk. Két év előtt egy öreg asszony mondott egy pár dalt, s azokat át is adtam tanár úrnak. Az öreg a télen meghalt, s a fiatalok azt mondják, nem tudnak, — én azt hiszem, csak nem akarnak. Devláról¹¹ kérdezősködtem, mire azt felelték, hogy ők mind róm. katolikusok. „Csak ha nagyon-nagyon sóhajtozunk, akkor mondjuk: Hojoj Devla, bare Devla — po mozsem uprema!” — Sok szláv szó van nyelvükben s ha nem csalódom a „po mozsem” (segíts meg) is a szláv „pomogaj”.

Már Király¹² tanár úrnak említettem, hogy egy hetési ötven-lakodalmas násznagy, midőn kérdeztem, kitől tanulta felköszöntőit, azt mondta, hogy könyvekből, s hogy most is van nála egy, Pető Gergely írta. Fiatalos kapkodással mindjárt a XVII. század történetírójára, a Magyar krónika írójára billent az eszem. Most, hogy kezembem van az Alföldi vőfély-könyv, látom, hogy csalódtam. Az említett vőfély-könyv Méhner kiadása; évszám nincs rajta.¹³ A benne levő köszöntők csinos versei fülemben zörögtek folyton, hát amint az Ethnogr. tavalyi 8-ik és 9—10-ik füzetében a Kis-kunhalasi (Tury)¹⁴ és baranyai (Kötse)¹⁵ lakodalmi szokásokat olvasgatom, ismerős verseken akadok meg. Összehasonlítottam, hát a Kötse versei közül 8, a Turyé közül 16 vers vagy egészen az, vagyon [!] nagyon kevés különbséggel az, a mi a Pető G. könyvében van.

A hazai folyóiratok sorába vegye fel tanár úr a Murakózt is. Már hosszabb idő óta közlő régi okiratokat. (Nem tudom, a „Századok” vesz e hírt róluk! — A lapok hiánya a legnagyobb szegénysége a vidéki embernek.) Az ezidei 32. számban Zrínyi Miklósnak, egy 1623-ban (Datum Csáktornya die 3-a May Anno Domini 1623. Zrény Miklós m. p.) kelt, a 35. számban pedig Zrínyi Györgynek 1625-ben (Datum in Castro nostro judico. Csáktornya, die 24 May Anno 1625. Georgius Zrinio. m. p. Banus:) kelt adománylevelét; ugyancsak a 32-ik számban Murakózi régi családnevek cím alatt 1535-től kezdve vagy 300 családnevet közöl. A 32. és 33. számokban Felméri Albert¹⁶ a csákt. tankép. tanára a dobsinai barlangról ír (Kirándulás a dobsinai jégbarlanghoz). — Érdekesebb a 37. számban közölt régi okirat, a *légrádi* (Alsó-Muraköz, a Mura és Dráva összefolyásánál) *sajkások czéhlevele* és VI. Károly megerősítő irata 1717-ből.

Ennyi az, a mit tanár úrral ez alkalommal közölni kívántam, s kérem, engedje meg, hogy néhánéha felkereshessem leveleimmel. — Bár nem kellemetlen az így eltöltött hosszú vakáczió, de rendszeres foglalkozáshoz szokott ember mégis vágyik valami biztos helyre, hol sok apró bajtól függetlenítheti magát, s dolgozni is inkább van kedve. Majd talán nekem is jut valami helyem, — reménylem! —

Magamat tanár úr jóakarátába ajánlva maradtam őszinte tisztelő tanítványa Bellosics Bálint.

Baja, 1894. nov. 30.

Kedves Barátom!

Megbocsáss, hogy oly soká nem adtam magamról életjelt, előtted ismeretes körülményeim nem engedték. — Hála az Égnek és Wlaccsis miniszter úr Ó méltóságának, két teljes évi helyettesítésünk nehéz ideje lefutott, tanárkarunk Macskásy Sándor személyével kiegészült. Ha miniszterünk budget-jét változatlanul megszavazzák, s a miniszterium a rangsor szigorú betartásával rendelkezik, nekem 1897-ben a rendes tanárok közé kell jutnom. Annak idején kérné foglak, légy szives, munkáj érdekemben, nehogy a mai fene protekciós világban jogos nyergemből kiüssenek.

Az Ethnologische Mitteilungen legújabb két számát nagyon köszönöm. Kiváló élvezettel olvastam Die ethnographische Gestaltung der Bevölkerung Ungarns című cikkedet. Megfelelő rövidítéssel be fogom mutatni Önképző-körünk egyik ülésén. Én most a többek közt Bácska néprajzi térképét próbálom összeállítani. Nagyon tarka lesz, de érdekes. Ezen kívül a Hetés néprajzára vonatkozó jegyzeteimet rendeztetem, s tanítványaim segítségével, rajzolt sémák alapján a gazdasági eszközök neveit, részeik neveit s a házi állatok testrészeinek neveit gyűjtöttem s a születésüknél, nevelésüknél, használásuknál előforduló szokásokat etc.

¹¹ Cigány szó, a. m. isten.

¹² Király Pál író, nyelvész, tanár. 1888-tól az állami pedagógium tanára volt.

¹³ Az Ethnographia 3(1892):2—3. sz. 120. oldalán Méhner Vilmos kiadói tevékenységéről olvastunk. Kiadott pl. Pető Gergelytől 2 füzetet: Alföldi Vőfély-könyv, 40 p. és Násznagyok kötelességei, 16 p.

¹⁴ *Thury József* [(1861—1906) ref. főgymn. tanár.], Kis-Kun-Halas néprajza. Ethnographia 1(1890):8. sz. 381—410. p.

¹⁵ Az említett dolgozat: *Kötse István*: Népelet és népszokások Baranya megyében. Ethnographia 1(1890):9—10. sz. 448—464. p.

¹⁶ Felméri Albert tanítóképző-intézeti tanár Félegyházán, majd Csáktornyan tanított.

A Hetés adatai közül a tulajdonképeni Hetés faházára vonatkozó adataimat összeállítva, egy-két rajzzal s fényképpel együtt mellékelve küldöm. Ha használhatod, használd fel, ha nem, add át kérek Munkácsi B. dr. úrnak¹⁷ az Ethnographia részére. Két fényképet is küldök, talán be is mutathatnád. Fényképkészüléket a múlt tanév végén vettem, s a nyáron már dolgoztam vele elég tisztességes eredménnyel. Ha az Ethnographiához kerülne, mondd meg, hogy a mennyi rajzot jönnek látnak, használják fel; a honoráriumból is szívesen adok át ily czélből. — Ha te közlöd, tégy belátásod szerint.

Magamat továbbra is figyelmedbe ajánlva maradtam őszintén tisztelő tanítványod Bellosics Bálint.

Kedves Barátom!

Baja, 1894. decz. 19.

Már két levelemben ígérem, hogy hosszabban írok arról, mi kettőnket közösen érdekel, de csak most lophatok magamnak annyi időt mennyit e levél papírra vetése megkíván. Az első, miről szólni akarok, Gönczi bírálatára adandó válaszom. Éngem nem lepett meg. Neki olyan jó (!) híre van a Vendvidéken, hogy mindent elvárhat tőle az ember. Mikor azt a bizonyos tanulmányt (sic!) megírta, én a te megbízásodból — emlékszel — Szalay István turnischai plébánosnál jártam, hogy őt a boldogult vend szakosztály élére megnyerjem. Nála több vendvidéki intelligens emberrel találkoztam, kik az ethnographiáról tudni sem akartak, míg a vendeken olyan merényletet szabad elkövetni, a milyent Gönczi követett el tanulmányával¹⁸ (!). Bennem akkor csak a nagy kedv, lelkesedés volt meg, s bár láttam dolgozata rosszakaratú irányát, biztatásukat — hogy szólaljak fel nekükben — nem fogadtam meg. Gönczi hiába akarja dolgozatomra sütni a teljes légbőlkapottságot, mert a mikor ő még valahol Tótországban — onnan került le — boldogította az embereket, én már akkor vend dajka ölében gögicséltem, és vend tejet szívtam, mert édes anyám maga született vend. Atyja Péntek (vend: Pétek) közönséges polánczi vend szülők gyermeke volt, ki esze és tanultsága által a Szaparyak jószágigazgatójává lett, s egész életén át vend vidéken Tissinán (Csendlakon, Vasban) élt. Ma is élő bátyja közönséges bundás vend ember. Nekem első dalom anyám vend dala volt, s később is sokat tudtam meg tőle róluk. Szinte a könnyezésig nevettetett meg, midőn plágiumnak veszi, hogy a kolleros szoknyát tanulmányából vettem. Az egészben annyi hibám van, hogy dolgozata elveszett, s csak néhány kijegyzett elfogadható adata volt meg birtokomban jegyzetként. Ezeket, nem tudván az enyém-e nem-e, felhasználtam, de a bizonytalanság arra ösztönzött, hogy legalább macskakörmök közé rakjam az illető néhány sorra terjedő részt. A korrektúrában a macskakörmöket hiába kerestem, elhagyták. Így került bele az ő fogalmazásából néhány rövid sor, olyan tartalmú, a mely tartalmat a vend vidéken először utazó is rögtön megismer. Azt írja, én a vendet hibásan jellemezem, midőn azt mondom, hogy „izmos faj”. Ennek is meg van az oka. Gönczi úr Palinán, a testileg legfejletlenebb, legnyomorultabb vendek által lakott faluban tanítóskodott, midőn világra szóló tanulmányát megírta, de én midőn a „Zala és vasmegyei vendekről” írtam, nem indulhatok utána, mert a vend sovány, száradt ugyan, de izmos, ha az összes vendéget veszem. Erre nekem bő alkalmam volt tapasztalást szerezni: öreg atyám gazdaságán, egy sógoromnál, ki a bellatinczi Zichy féle uradalmon volt ispán, egy főerdész nagybátyámnál, ki szintén a fiumei kormányzót, Zichyt szolgálja a zalai vendség vidékén, a vasmegyei lutheranus-vend Puczinczon (ma Battyánd), hol egy nagybátyám lutheranus pap, s kitől sok szép adatot kaptam. De alkalmam volt odahaza is gyűjteni. Atyámnak bérlete van. Réjtjeit 2/3ad részben zalai vendek takarják, s gyerek s diák koromban én „feleztem” (polovinati) a száraz szénát; gabonáját a vasmegyei vend „goričanec” aratja le mióta élek mindig, s épen a vakatióban egy hónapig velük vagyok otthon. A cséplést, kapálást vend napszámások végzik, s én minden nyáron naponként 20—25 vasmegyei és 60—70 zalai (lippai, renkoczi etc.) venddel érintkezhetem. Ha valaki nem hiszi, meghívom a jövő nyárra atyám bérletére, hadd lássa. Hallgathatja őket egész napon és este munka után dalolva, tréfálva. Gönczi úr szegény palinai emberei után indult, onnan is megférhetlen természete eltovábbította. Nem emlékszem tisztán, de ilyest is hibámul rótt fel: „a vend idegenek iránt zárkózott, bizalmatlan”. Erre azt mondja, egy nép sem olyan közlékeny, mint a vend. Hm, bölcs mondás. Én is atyám is, ki már 30 éve érintkezik velük, ellenkezőt tapasztaltunk. Barátságos, azt mondhatja, de nem közlékeny. Azt nem is emlitem, hogy ő geographiai részt kívánt a néprajzi mellé, mert azt ti töröltétek a történetivel együtt, s én abban megnyugszom. Ennyit kívántam bírálatára megjegyezni.

Az ethnographizálás most csak úgy lehetséges, ha éjeleimet rabolom meg. Leírom egy nap

¹⁷ Munkácsi Bernát (1860—1937) finnugor nyelvész, a Magyar Néprajzi Társaság alelnöke.

¹⁸ Gönczi Ferenc több alkalommal foglalkozott a zalai vendekkel. Írt róluk a Muraköz-ben 1887-ben, a Zalai Közölnyben (1887. 7. sz.: A zala-megyei vendek társadalmi életéből) stb.

dolgomat; ilyen mind. Reggel 6-kor a felkelésnél vagyok jelen, aztán megnézem, rendes e az ágyazás, 1/2 nyolczkor a reggelinél van dolgom, 8-tól 12-ig előadás, mert 18 heti órám van. 12-kor ebédnél kell lennem, délután az irodában vagyok, mert apósom nem írhat egy sort sem; még az igató számát se bírja beleírni. 6—7-ig, ez egy óra az enyém. 7-kor vacsora, azután én eszem, és dolgozatot javítok, mert havonként közel 300-at kell átnéznem. 9-kor lefekvésnél jelen vagyok, azután át kell nézmem a jövő napi dolgot, mert lélektant is tanítok. Így megy ez napról-napra. Hol van még a köz-tartási számadás, a ruhamosás. A ruhát én olvasom át a mosónénak, én veszem át tőle vasárnapon-ként, mikor más szabad. És olyan ellentétes munkát végezni! Reggel piszkos kapczákat olvasok, káposztát könyvelek el, utána az iránytanból az elegantiáról, festőiségről kell beszélmem.

De azért ethnographizálok: gyűjtök. Növendékeim szeretnek és kedvvel írogatnak. Van is egész halommal, de csak adat. A dodola (szerb) énekből van vagy 10—12 drb. Most Nedelykovity helybeli gör. kel. plébánosnál vannak, ki a szöveget nézi át s azt, vajjon jók-e a növendékek által adott szószertinti fordítások. Én egy kis ismertetést írhatok hozzá, van forrásom, s ha készen leszek véle, elküldöm az Ethnologische Mitteilungen részére. Van temérdek, a legkülönbözőbb vidékekről való babonám, úgy gondoltam, rendezem őket, de alig jut rá időm, s hogy mégis használjak, le-tisztáztatom őket, s ilyen nyersen átadom szívesen. Ide írom az adatok czimeit; ha valamelyik érdekel, írd meg, szívesen elküldöm:

Húsvéti szokások (Dantova, Bács vm.) — Mátkatál-hordozás (Bátta, Tolna vm.) — Kláka, lakod. és halotti szokás (Torontál). — Húsvéti szok. (Beregh, Bács B. vm. sokacz). Tyúkverés (Magyar Almás). — Fehérvári juhász-szokás. — Fehérvári bögömetetés. — Májusfa (Gára, Bács vm. német). — Pünkösdi dal (Szt. Tamás, Bács). — Polaženik (Karácsonyi szokás, Temes vm. déli részén; szerb) Karácsonykergetés (ugyanonnan). — Bela Jelo (Nagybőjti bunyevác szokás, Szabadka). — Farsang (Hajós, Pest vm. német). Keresztfeltevés (Dantova, Bács vm.). — Apáczatáncz (Apatin, német, kótákkal). — Aprószentek (Bátta, Tolna). Öcsényi vegyes adatok. — azonkívül rendkívül sok bajai babona, szokás etc. Ha rájuk nézek, elfog a szomorúság, de meg kell adnom magamat. Bizom a jövőben, hogy meghozza azt az időt, midőn kedves dolgaimra is akad majd idő. Nem nagyon nagy a bizalmam, mert látom szegény Scherer dolgát, kinek elvitathatlan érdemei ellenében protektióval Nagel esetleg győzni fog.¹⁹ Ó ma felutazik Pestre, és vagy pénteken vagy szombaton fel fog keresni. Szombaton audencián lesz (t. i. Scherer).

A bibliographia számára összejegyzem és legközelebb elküldöm a kért adatokat. Nagyon de nagyon is őszinte szívességgel rajzolok lapod számára, csak arra kérek, hogy — ha lehet — a lapot küldd, mert én szeretem, de előfizetni nem bírok reá, és arra, hogy a rajzolandó dolgot idején kapjam meg, mert biztos időre nem számíthatok. Örülni fogok, ha az ethnographiának legalább így szolgálhatok, és neked, ki velem oly sok jót tettél, legalább ily csekély dologgal némileg viszontszolgálatot tehetek.

Legutoljára hagytam, pedig nagy örömet jelent e néhány szavam. Még szeptember 22-én kislíam született, egy egészséges, erős lurkó, kihez üdülni járok, ha elfáraszt a munka. Megírom, mert tudom, hogy részt veszel örömről, és én is, ha valakivel, veled megosztom örömeimet.

Bocsáss meg rendetlen levelemért, de az órán írtam — írásbeli dolgozatot készítenek növendékeim.

A Monarchia²⁰ pénzét megkaptam; a szíves sürgetést köszönöm.

Mindnyájunk részéről üdvözetlet jelentve maradtam őszintén tisztelő tanítványod Bellosics Bálint.

IRODALOM

A bajai magyar királyi áll. elemi népiskolai tanítóképző intézet értesítője. 1892/1893—1915/1916. Baja. 1893—1916. (24 füzet).

Magyar életrajzi lexikon. I. köt. Bp. 1967. 168—169. p.

Ethnographia 27(1916):248—249. p.

Magyar Tanítóképző 31(1916):1. sz. 31. p.

Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye. II. köt. Bp. é. n. 492. p.

Gulyás Pál, Magyar írók élete és munkái. II. köt. Bp. 1940. 969—970. has. [műveinek bibliográfiája s a róla szóló irodalom részletesebben].

¹⁹ Scherer Sándor (1858—1928) 1883-tól tanítóképző-intézeti tanár Baján. 18 évi tanárkodás után igazgatónak nevezték ki. 1913—1927-ig mint főigazgató működött. Nadas (Nagel) Sándor tornatanár a bajai állami tanítóképzőben 33 évet tanított. 1905-ben nyugdíjba vonult. Élénken részt vett a város társadalmi életében. Ő és felesége is alapítványt tett szegénysorsú tanulók számára.

²⁰ Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képből.

BRIEFE VON BÁLINT BELLOSICS' AN ANTAL HERRMANN

von

Frau Margit Kulcsár

Im Handschriftenarchiv der Zentralbibliothek der József Attila Universität befindet sich unter anderen Antal Herrmanns Nachlass. Herrmann war einer der Gründer der ungarischen Volkskunde, er hatte gute Beziehungen zu den ungarischen und ausländischen Forschern und war von organisatorischem Talent. So ist sein Nachlass reich an wissenschaftshistorischen Dokumenten. Als Pädagog hat er eine Unzahl von seinen Schülern zu der volkskundlichen Arbeit hinzugezogen, er hat sie auf ihre Laufbahn geführt und verfolgte ihre Arbeit. Bálint Bellosics war auch ein solcher Schüler von ihm. Nach Beendigung des Budaer Pädagogiums erhielt Bellosics die Lehrbefähigung für das Lehrerseminar, von 1892—1916 war er Lehrer, von 1913 Direktor der Lehrerbildungsanstalt von Baja. Bellosics, der von Muraköz stammte, beschäftigte sich anfangs mit den Wenden, und in Baja wurde er einer der hervorragendsten Mitwirker der südslawischen Ethnographie.

Aus seinen Briefen an Antal Herrmann erkennt der Leser das beispielhafte und ehrenwerte Leben eines werktätigen Mitarbeiter unserer Ethnographie und Pädagogik. Diese Dokumente enthalten zahlreiche, noch nie publizierte Angaben bezüglich sowohl der Volkskundengeschichte Ungarns wie auch der Ethnographie der auf ungarischen Gebieten lebenden Nationalitäten. Der Zeitabschnitt des Briefwechsels war das Heldenzeitalter des Entstehens und der Entwicklung der ungarischen Ethnographie und Bellosics selbst nahm aktiv an der Aufspürung und Ausarbeitung der Forschungsmethoden und ihrer Mittel teil, zahlreiche sogar noch heute moderne Methoden, wie zum Beispiel das Aufzeichnen von Volkswesen, Photographieren, Anfertigung von bunt-tuschierten Fotos, sind mit seinem Namen verbunden.